

ویژگی‌های نحوی ساختارهای امری با معانی مجازی زبان روسی و مقایسه آن‌ها با ترجمه به زبان فارسی

محبوبه علیاری شوره‌دلی^{۱*}، محمدرضا محمدی^۲

۱. استادیار زبان روسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دانشیار زبان روسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

پذیرش: ۹۲/۶/۱۸

دریافت: ۹۲/۴/۸

چکیده

در این پژوهش ویژگی‌های نحوی ساختارهای امری با معانی مجازی در زبان روسی و نحوه ترجمه و بیان این ساختارها به زبان فارسی را بررسی می‌کنیم. در زبان روسی فرم‌های دستوری می‌توانند علاوه بر معنای اصلی در معانی فرعی و مجازی نیز به کار روند. وجه امری زبان روسی نیز از این امر مستثنی نیست. معنی اصلی وجه امری بر عملی دلالت می‌کند که درخواست شده است؛ یعنی گوینده از کسی برای انجام عمل درخواست کرده است. در زبان روسی وجه امری با از دست دادن معنی اصلی خود برای بیان معانی فرعی و مجازی، چون شرط انجام عمل، بایستگی، امکان انجام یک عمل، غیرمنتظره بودن عمل و ... به کار می‌رود. در این تحقیق درصدد یافتن پاسخ به این پرسش هستیم که آیا ساختارهای امری با معانی مجازی به لحاظ نحوی در مقایسه با ساختارهای امر حقیقی از ویژگی‌های نحوی خاصی برخوردار هستند و ارتباطی میان معنای مجازی و معنای اصلی امر در این ساختارها وجود دارد؟ در پژوهش حاضر به بررسی ۱۱ معنی از مهم‌ترین معانی مجازی فعل امر در زبان روسی در قالب بیش از ۶۰ مثال و نحوه بیان، ترجمه و ارائه معادل آن‌ها به زبان فارسی می‌پردازیم. بررسی و تحلیل ویژگی‌های نحوی و دستوری ساختارهای امری با معانی مجازی و چگونگی انتقال و ترجمه این‌گونه افعال روسی به فارسی، به دلیل تفاوت‌های اساسی نحوی و ساختاری بین زبان مبدأ و مقصد، از اهداف مهم این پژوهش به شمار می‌روند.

واژگان کلیدی: وجه امر، معانی مجازی، ترجمه، زبان روسی، زبان فارسی.

۱. مقدمه

شعیری در مورد تقسیم‌بندی علم معناشناسی معتقد است:

علم معناشناسی، در تقسیم‌بندی معنایی، برای هر موضوع دو معنا قائل است؛ معنای ابتدایی و معنای ثانوی. معنای ابتدایی راه را برای عبور به معنای ثانوی هموار می‌کند. معنای ابتدایی، معنایی است که در دسترس همگان قرار دارد؛ به دیگر سخن کمترین درک ممکن از یک موضوع، همان معنای ابتدایی است. معنای ثانوی در پرداخت به موضوع از عمق بیشتری برخوردار است (شعیری، ۱۳۸۱: ۳۹).

زمانی که فرم‌های دستوری در معنایی به غیر از معنای ابتدایی و اصلی خود به کار می‌روند، معنای ثانویه یا مجازی پدیدار می‌شوند. در مورد معنای مجازی فرم‌های دستوری، دو دیدگاه مختلف وجود دارد. در دیدگاه اول، معنای مجازی در ارتباط با معنای ابتدایی بررسی می‌شوند. باندارکو در کتاب خود می‌نویسد:

معنای مجازی فرم‌های دستوری از یک‌سو به معنای اصلی مشروط می‌شوند؛ زیرا معنای مجازی صورتهای مختلف از معنای اصلی هستند و از سوی دیگر به متنی وابسته هستند که آن فرم دستوری در آن به کار برده می‌شود (Бондарко, 1971Б: 105).

در دیدگاه بالا، معنای ثانویه به‌عنوان تحقق کلامی معنای اصلی توصیف می‌شوند. در دیدگاه دوم، معنای مجازی فرم‌های دستوری مستقل از معنای ابتدایی آن فرم هستند و مستقل از وجود یا عدم وجود معنای ابتدایی، می‌توانیم معنای ثانوی را درک کنیم (Князев, 2007: 56). یکی از مقولات دستوری در زبان روسی که علاوه بر معنای اصلی در معنای مجازی نیز به کار می‌رود، وجه امر است. معنی اصلی وجه امر درخواست است و اصلی‌ترین روش برای بیان معنی بالا، فرم دوم شخص مفرد و جمع است که درخواست‌گوینده را از یک نفر یا گروهی از افراد نشان می‌دهد.

زمانی که فرم اصلی امر در متنی به کار رود که نشانی از مفهوم درخواست مستقیم امری از مخاطب ندارد، تقابلی میان معنای فرم دستوری و معنای متن ایجاد می‌شود و معنای درخواست به صورتهای معنایی دیگری ظهور می‌کند.

پرسش مهم پژوهش این است که ساختارهای امری با معنای مجازی، به لحاظ نحوی چه تفاوتی با ساختارهای معمول امر دارند و آیا ارتباطی میان معنای مجازی با معنای اصلی

وجود دارد؟

با بررسی یازده معنی از مهم‌ترین معانی مجازی فعل امر زبان روسی، در قالب بیش از شصت مثال، مشخص می‌شود که ساختارهای امری با معانی مجازی در زبان روسی از ویژگی‌های نحوی خاصی برخوردارند؛ برای نمونه، یکی از ویژگی‌های فعل امر با معنی مجازی این است که می‌تواند با فاعل اول شخص و سوم شخص به کار رود.

در برخی موارد، معانی جدید با معنای اصلی امر، یعنی درخواست، مرتبط هستند. معانی مجازی چون تمایل^۲، بایستگی^۳، احتمال انجام یک عمل^۴ و ... به‌تلویح در فرم امری وجود دارند و در یک متن و شرایط نحوی خاص فعال می‌شوند و معنی اصلی که همان درخواست است در حاشیه قرار می‌گیرد. در برخی موارد هیچ ارتباط مستقیمی میان معنای اصلی امر و معانی جدید وجود ندارد. گفتنی است که وجه امر، چه در معنای حقیقی و چه در معنای مجازی بر عملی دلالت می‌کند که غیر واقعی^۵ است (Bondarko и Буланин, 1967: 129; Слесарева, 2009: 580).

در این پژوهش کوشیده‌ایم پاره‌ای از معانی مجازی فعل امر در زبان روسی و روش‌های ترجمه و انتقال آن‌ها به زبان فارسی را بررسی کنیم. مثال‌های این مقاله را از مقالات سلیساریوا (2009)، پرتسوف (1998)، فورتن (2008) و شمیلیف (1961) گرفته‌ایم و در بخش منابع، مشخصات کامل آن‌ها را آورده‌ایم.

۲. پیشینه پژوهش

وجه امری به‌عنوان یکی از پرکاربردترین وجوه در زبان روسی و فارسی، همواره مورد توجه زبان‌شناسان بسیاری بوده است. در ایران مقالات و پایان‌نامه‌های مختلفی درباره‌ی وجه امری زبان روسی وجود دارد و در بیشتر کتب آموزشی دستور زبان روسی نگاشته شده در ایران، بخشی به مبحث امر اختصاص دارد. در این میان می‌توانیم به آموزش نوین زبان روسی (۱۳۸۴) نوشته حسین لسانی، دستور آموزشی زبان روسی (۱۳۸۶) نوشته حسن زهرایی، مقاله «بررسی گونه‌ی فعلی وجه امر زبان روسی و نحوه ترجمه و انتقال آن به زبان فارسی» (۱۳۸۶) از محمدرضا محمدی و محبوبه علیاری شوره‌دلی و پایان‌نامه حشمتی‌منش با عنوان مقایسه تطبیقی وجه امر در زبان‌های روسی و فارسی (۱۳۸۵) اشاره کنیم. در همه این تألیفات تنها به مفاهیم اصلی وجه امری پرداخته شده است و تاکنون در ایران درباره

معانی مجازی امر از روسی به فارسی، تحقیق، کتاب و مقاله مستقلی ارائه نشده است. از آنجا که کاربرد وجه امری در معانی مجازی یکی از ویژگی‌های زبان روسی محسوب می‌شود و این معانی در زبان فارسی به طرق دیگری غیر از امر بیان می‌شوند، بدون اشراف به این معانی و شرایط نحوی که این معانی تحت آن شرایط ظاهر می‌شوند و تنها براساس فرم دستوری امری، نمی‌توانیم ترجمه درستی از این‌گونه جملات به دست آوریم؛ بنابراین ضرورت بررسی دقیق معانی مجازی فعل امری زبان روسی و تطابق آن‌ها با زبان فارسی احساس می‌شود.

۳. معانی مجازی فعل امر در زبان روسی و روش‌های ترجمه و انتقال آن‌ها به زبان فارسی

کاربرد فعل امر در معانی مجازی یکی از ویژگی‌های فعل در زبان روسی به شمار می‌رود. این معانی که در شرایط نحوی خاصی ظاهر می‌شوند، در فارسی بیشتر با ابزار دستوری متفاوت و دیگری غیر از فعل امر بیان می‌شوند. در این بخش از مقاله برخی از مهم‌ترین معانی مجازی و روش انتقال آن‌ها به زبان فارسی، مشتمل بر یازده بند را بررسی می‌کنیم. در این مقاله از معادل‌های فارسی با توجه به معانی آن‌ها در زبان روسی استفاده کردیم.

۳-۱. مفهوم بایستگی^۶

در زبان روسی، فعل امر می‌تواند در معنای مجازی خود بر «لزوم انجام یک عمل برخلاف میل گوینده» دلالت کند. در چنین جملاتی هیچ اثری از معنای اصلی امر، یعنی درخواست، دیده نمی‌شود. در این جملات، فعل امر نمود استمراری دارد و در شمار مفرد به کار می‌رود. فاعل جمله به صورت اول شخص و سوم شخص است و در جملات بدون شخص، ذکر نمی‌شود. ترتیب قرار گرفتن فعل و فاعل برخلاف جملات امری آزاد است؛ اما معمولاً فاعل قبل از فعل قرار می‌گیرد.

1. Мы **плати** за купе, а им оно бесплатно.

ما باید برای کوپه پرداخت کنیم؛ اما برای آن‌ها رایگان است.

2. Он гуляет, а я **работай** за него.

او گردش می‌کند و من باید به جای او کار کنم.

3. Ну и жизни: с утра до вечера тетрадки **проверяй**.

عجب زندگی است! از صبح تا شب باید دفترها را تصحیح کنم.

4. У нее нет ни дома, ни родных. Хочешь, не хочешь, а **иди и слушай** разговоры (Чех.)

او نه خانه‌ای دارد و نه خانواده‌ای. بخواهی یا نخواهی باید بیایی و به صحبت‌ها گوش بدهی.

5. У нас **будь** тишина, а им можно шуметь!

ما باید ساکت باشیم؛ اما آن‌ها می‌توانند شلوغ کنند.

6. Так с утра до вечера: и посуду **мой**, и ребенка **корми**...

از صبح تا شب این‌طور است: باید ظرف بشویم، بچه را غذا بدهم ...

7. Они ушли, а я **сиди** тут и **мучайся**!

آن‌ها رفتند و من باید آنجا بنشینم و غصه بخورم.

گاهی در این‌گونه ساختارها، فاعل به تلویح ذکر می‌شود که در این صورت این جملات ویژگی جملات تعمیمی را به خود می‌گیرند (9: Фортейн, 2008).

8. Я не люблю московской жизни. Здесь **живи** не как хочешь – как тетки **хотят**.

من زندگی در مسکو را دوست ندارم. اینجا نباید آن‌طور که می‌خواهی زندگی بکنی؛ بلکه باید

آن‌طور که خاله‌ها / عمه‌ها می‌خواهند زندگی کنی.

در زبان روسی معاصر و بیشتر در محاوره، برای بیان فاعل جمله از ضمائر شخصی در حالت متممی استفاده می‌شود (9: Там же).

9. Его по носу припечатали, ребенка забрали, ведро помоев на голову вылили, а **ему сиди** и не **вякай**!

او را تا خرخره تحت فشار قرار داده‌اند، بچه‌اش را گرفته‌اند، سطل گنداب را روی سرش خالی

کرده‌اند؛ اما او باید بنشیند و حرف چرند / اباطیل نزند.

در بیشتر این جملات، گوینده عمل را منفی ارزیابی می‌کند و این‌گونه جملات با آهنگ اعتراض و ناخشنودی همراه هستند.

در زبان فارسی برخلاف زبان روسی، فعل امر نمی‌تواند بر لزوم انجام عمل دلالت کند و

برای بیان مفهوم بایستگی در زبان فارسی از وجه التزامی استفاده می‌شود؛ بنابراین

همان‌طور که در ترجمه نیز می‌بینیم، معمولاً برای انتقال مفهوم بالا به زبان فارسی باید از

کلمه «باید + مضارع التزامی» استفاده کنیم.

۲-۳. مفهوم امکان انجام عمل

در زبان روسی، فعل امر می‌تواند به عملی دلالت کند که تمام شرایط برای انجام آن وجود دارد. گفتنی است که «مفهوم امکان انجام عمل» به صورت تلویحی در معنی اصلی امر، یعنی درخواست، وجود دارد؛ ولی در چنین جملاتی این مفهوم آشکارا بیان می‌شود. جملاتی که فعل امرشان به امکان انجام عمل اشاره می‌کند، از ویژگی‌های زیر برخوردارند:

۱. از حداقل دو بخش تشکیل شده‌اند که بین آن‌ها ارتباط علت و معلولی وجود دارد.
۲. معمولاً ابتدا جمله‌ای که زمینه و شرط انجام عمل است بیان می‌شود و این جملات در جایگاه دوم قرار می‌گیرند.
۳. نمود فعل امر استمراری است.

۴. در آن‌ها از ادات تشدیدکننده *хоть* استفاده می‌شود (Слесарева, 2009: 584).

10. Сейчас я свободен. **Делай** что хочешь.

الان وقت من آزاد است، هر چه می‌خواهی می‌توانی انجام دهی / انجام بده.

11. Речка рядом, **купайся** хоть целый день.

رودخانه کوچک نزدیک است، می‌توانید حتی تمام روز را شنا کنید.

12. Вода есть. Открываешь кран, **бери** и **пользуйся**.

آب هست. شیر را باز کنی، می‌توانی برداری و استفاده کنی.

13. Здесь столько грибов, **наклоняйся** и **бери**.

اینجا آنقدر قارچ است، می‌توانی خم شوی و برداری.

14. Место в машине много, **садитесь** хоть впятером.

جا در ماشین زیاد است، حتی پنج نفری هم می‌توانید بنشینید.

جملات بالا در زبان روسی با جملاتی که در آن‌ها مفهوم امکان انجام عمل به صورت واضح و با کلمات *можно* و *можешь* (می‌توانی، می‌توان) بیان می‌شوند، مترادف هستند (Там же: 584).
 Вода есть. **Бери** и **пользуйся**. = Вода есть. **Можно брать** и **пользоваться**.

در زبان فارسی، معنای بالا را می‌توانیم با استفاده از فعل کمکی «توانستن» در ترکیب با فعل اصلی در وجه التزامی ترجمه و بیان کنیم.

۳-۳. مفهوم غیر منتظره بودن عمل

در زبان روسی فرم دوم شخص مفرد امر می‌تواند بر عملی دلالت کند که در گذشته به شکل غیر منتظره رخ داده است (Касаткин и др., 2004: 184). در این جملات فعل امر نمود مطلق

دارد و در شمار مفرد به کار می‌رود. فاعل جمله به صورت اول شخص یا سوم شخص با ضمائر شخصی یا اسم بیان می‌شود و در جملات بدون شخص، فاعل ذکر نمی‌شود. در این‌گونه جملات گوینده با موضوع، احساسی برخورد می‌کند و این نوع امر در زبان روسی «امر درام» نیز نامیده می‌شود (Князев, 2007: 123; Перцов, 1998: 100).

در این جملات معنی اصلی امر دیده نمی‌شود و برای تأکید بر غیر منتظره بودن عمل، معمولاً از قید *вдруг* و ادات *и* و *да* یا شکل امری فعل *взять* استفاده می‌شود.

15. Мы с ним неделю не разговаривали, а вчера он мне **вдруг скажи**...

من با او یک هفته‌ای صحبت نمی‌کردم؛ اما دیروز او یکدفعه به من گفت...

16. Подхожу я к Игорю, а он (**возьми**) и **ударь** меня по плечу.

من به ایگور نزدیک شدم؛ اما او (ناگهان) ضربه‌ای به پشت من زد.

17. Когда мы раскулачивали, он **и напади** на товарища Давыдова.

وقتی ما در حال مصادره کردن بودیم، او یکدفعه به رفیق داویدوف **حمله** کرد.

در زبان فارسی معنی بالا معمولاً با کمک ماضی ساده بیان می‌شود و برای نشان دادن غیر منتظره بودن عمل، در جمله از کلماتی نظیر ناگهان، یکدفعه و به یکباره استفاده می‌شود.

۳-۴. مفهوم شرط انجام عمل

در زبان روسی یکی از روش‌های بیان شرط انجام عمل، استفاده از فرم امری است (Русская грамматика, 1980: 105). وجه اشتراک معنایی این نوع امر با امر حقیقی این است که در

هر دو، کاربرد فعل امر بر غیر واقعی بودن عمل اشاره دارد (Бондарко и Буланин, 1967: 129).

بیشتر ساختارهایی که فعل امرشان در معنای شرط انجام عمل به کار می‌رود، مرکب هستند و فعل امر در بخش پیرو به کار می‌رود. در این ساختارها جمله پیرو قبل از جمله پایه قرار می‌گیرد.

18. **Не потеряй** я словарь, мне не нужно было бы идти в библиотеку.

اگر فرهنگ لغت را گم نمی‌کردم، لازم نبود به کتابخانه بروم.

19. **Напиши** мне мать о своей болезни, я, конечно, сразу поехала бы к ней.

اگر مادر درباره بیماری‌اش برای من می‌نوشت، حتماً فوری نزد او می‌رفتم.

20. **Закончи** мы дела пораньше, мы пойдём в театр.

اگر کارمان را زودتر تمام کنیم، به تئاتر خواهیم رفت.

21. **Знай** я ремесло, жил бы я в городе.

اگر من حرفه‌ای بلد بودم، در شهر زندگی می‌کردم.

فعل امر در این‌گونه ساختارها هم می‌تواند مفهوم شرط واقعی را برساند که در این صورت فعل جمله اصلی به صورت خبری و در زمان حال یا آینده به‌کار می‌رود؛ و هم می‌تواند مفهوم شرط غیر واقعی را برساند که در این صورت فعل جمله اصلی در وجه التزامی بیان می‌شود و بر عملی دلالت دارد که احتمالی و فرضی است (Слесарева, 2009: 584).

22. **Сделай** он операцию сегодня, завтра его выпишут.

امروز اگر جراحی بکند، فردا او را مرخص می‌کنند.

23. **Приди** врач на полчаса раньше, больного можно было бы спасти.

اگر پزشک نیم ساعت زودتر می‌آمد، بیمار نجات پیدا می‌کرد.

در زبان فارسی، مفهوم شرط انجام عمل با کمک وجه التزامی بیان می‌شود و جملات امری زبان روسی باید به صورت جملات شرطی به فارسی ترجمه شوند. در زبان فارسی از ماضی استمراری، ماضی و مضارع التزامی و مضارع اخباری برای بیان شرط انجام عمل استفاده می‌کنیم (گیوی و انوری، ۱۳۸۵: ۳۳، ۳۸، ۴۱-۴۲). در جملات شرطی زبان فارسی «پیوندهایی نظیر اگر، گر، چون و چو نیز به کار می‌روند و جمله‌های همراه این پیوندها انجام فعل جمله پایه را به انجام فعل جمله پیرو مشروط و مقید می‌کنند» (نوبهار، ۱۳۸۹: ۳۹).

۳-۵. مفهوم لزوم و عدم لزوم انجام عمل

عمل در این‌گونه جملات، وظیفه و تعهد فاعل محسوب می‌شود که باید یا نباید آن را انجام دهد. فعل امر در این جملات در نمود استمراری به کار می‌رود. این جملات در زبان روسی با جملاتی که در آن‌ها مفهوم لزوم انجام عمل با کلمات **должен**، **нужно**، **надо** بیان می‌شوند، مترادف هستند و استفاده از فعل امر با معنای بالا در ضرب‌المثل‌ها بسیار پرکاربرد است (Слесарева 2009: 585).

24. **Выбрали** его директором, он и **решай**. (= **Выбрали** его директором, он и **должен** **решать**).

او را به‌عنوان رئیس انتخاب کرده‌اند و او نیز باید تصمیم بگیرد.

25. **Обязанности** у меня не сложные: в часы посещения **находишь** в зале и **следи** за порядком.

وظایف محوله به من سخت نیست: ساعت ملاقات باید در سالن حضور یابم و نظم را برقرار کنم.

26. **Век живи** - **век учишь**. (= **нужно** учиться.)

ز گهواره تا گور دانش بجوی (باید تحصیل کرد).

27. Семь раз **отмерь** – один раз **отрежь**

گزینده، پاره مکن / بی‌گدار به آب نزن.

مفهوم الزام در زبان فارسی، بیشتر به کمک وجه التزامی بیان می‌شود. در مثال‌ها می‌بینیم که برای بیان مفهوم بالا، از فعل امر تنها در ضرب‌المثل‌ها می‌توانیم استفاده کنیم. در ضرب‌المثل‌های هر دو زبان، فعل امر دو معنی را در خود دارد؛ ۱. امر و درخواست و ۲. لزوم و یا عدم لزوم انجام عمل.

۳-۶. مفهوم دشواری و عدم امکان انجام عمل

فعل امر در زبان روسی می‌تواند بر دشواری عمل دلالت کند (Бондарко и Буланин, 1967: 128). گوینده در این‌گونه جملات، انجام عمل را درخواست نمی‌کند؛ بلکه سختی و عدم امکان انجام آن را به مخاطب گوشزد می‌کند. در این جملات نمود فعل در هر دو حالت استمراری و مطلق به کار می‌رود.

28. От него добра **не жди!**

از او نمی‌شود انتظار محبت داشت/ از او انتظار محبت نمی‌توان داشت.

29. Ему слова попрек **не скажи**, сразу сердится. (Аркадина)

حرف به او نمی‌شود زد، فوراً عصبانی می‌شود.

30. Злой ты стал такой последнее время, ничего тебе **не скажи**.

آن قدر تو این اواخر بدجنس شده‌ای که نمی‌شود به تو حرفی زد.

31. Вот и **вылечи** её, лекарства не достать.

او را نمی‌شود درمان کرد، دارو گیر نمی‌آید.

در زبان فارسی برای بیان مفهوم عدم امکان انجام عمل، از کلماتی نظیر نمی‌شود و نمی‌توان + فعل اصلی استفاده می‌شود.

۳-۷. مفهوم بی‌فایده بودن عمل

یکی دیگر از معانی که فعل امر در زبان روسی به آن دلالت می‌کند، مفهوم بی‌فایده بودن عمل است. در این‌گونه ساختارها، فعل امر بیشتر با ترکیب **вот и** همراه می‌شود و در نمود استمراری به کار می‌رود (Слесарева, 2009: 588).

32. **Вот и помогай** ей, а она этого оказывается, совсем не хочет.

کمک کردن به او بی‌فایده است، به نظر می‌رسد که او اصلاً این را دوست ندارد.

33. **Вот и говори** с ним, а он только дерзит в ответ.

صحبت کردن با او بی‌نتیجه است، آخر او در جواب فقط توهین می‌کند.

34. **Вот и пиши** им, а ответа никакого.

نامه نوشتن به آن‌ها فایده‌ای ندارد، آخر پاسخی دریافت نخواهیم کرد.

در زبان روسی، معانی عدم امکان انجام عمل (مثال‌های ذکرشده در بند ۶-۳ پژوهش حاضر) و بی‌فایده بودن عمل، گاهی تنها از طریق بافت متن و نمود فعل قابل تفکیک هستند (Слесарева, 2009: 589).

35. **Вот и лечи** её, она советов врача не слушается (бесполезно её лечит).

درمان کردن او فایده‌ای ندارد، او به توصیه‌های پزشک گوش نمی‌دهد (معالجه کردن او بی‌فایده است).

36. **Вот и вылечи** её, лекарства не достать (трудно, невозможно вылечить).

او را نمی‌شود درمان کرد، دارو گیر نمی‌آید (معالجه کردن او سخت و یا غیر ممکن است). در زبان فارسی برای بیان مفهوم بالا از ترکیبات «بی‌فایده است»، «فایده‌ای ندارد» و «بی‌نتیجه است» استفاده می‌شود و فعل اصلی به صورت مصدری قبل از این ترکیبات قرار می‌گیرد.

۳-۸. مفهوم تنبیه یا تهدید برای انجام عمل

یکی دیگر از کاربردهای امر در زبان روسی، بیان تهدید یا تنبیه برای انجام یک عمل است. این نوع امر، بیشتر در محاوره به کار می‌رود و «درخواست بالعکس»^۱ نیز نامیده می‌شود (Русская грамматика, 1980: 625). معمولاً در این جملات صحبت از تهدیدی است که در صورت به وقوع پیوستن عمل امرشده، اجرا خواهد شد. گوینده انجام عمل امرشده را نمی‌خواهد؛ ولی عدم تمایل را به گونه‌ای بیان می‌کند که گویی واقعاً انجام عمل را امر می‌کند. تأکید جمله بر بخش تهدید مخاطب است (Перцов, 1998: 97). فعل امر در این‌گونه از ساختارها، در نمود مطلق استفاده می‌شود و این ساختارها بیشتر با اداتی چون **ТОЛЬКО** و **еще** همراه هستند.

37. **Только** закричи – я тебя выгоню!

اگر داد بزنی، من تو را اخراج خواهم کرد. / فقط داد بزن، من هم تو را اخراج می‌کنم.

38. Скажите еще хоть слово – и они вас оставят без обеда.

اگر یک کلمه دیگه بگویید، آن‌ها هم شما را بدون نهار می‌گذارند. / یک کلمه دیگه بگویید، آن‌ها هم شما را بدون نهار می‌گذارند.

39. Только попробуй выйти из дому!

فقط سعی کن از خانه خارج بشی!

40. Поговори мне еще!

یک کلمه دیگه به من بگو!

همان‌طور که در ترجمه‌ها می‌بینیم، در زبان فارسی نیز فعل امر می‌تواند برای بیان مفهوم تنبیه یا تهدید به کار رود و در این صورت لحن و آهنگ کلام در انتقال مفهوم بالا نقش مهمی را ایفا می‌کند. در زبان فارسی می‌توانیم از جملات شرطی با حرف شرط «اگر»، برای انتقال این مفهوم استفاده کنیم.

۳-۹. مفهوم عملی به عنوان آخرین راه حل

در زبان روسی فعل امری به همراه ادات ХОТЬ می‌تواند برای بیان عملی به کار رود که آخرین راه حل برای خروج از یک وضعیت نامطلوب به شمار می‌رود (Шмелев, 1961: 52). این‌گونه جملات از نظر معنایی به جملاتی که به لزوم انجام عمل دلالت دارند نزدیک هستند (ر. ک. بند ۳-۵ این پژوهش). در این جملات تأکید می‌شود که عمل، آخرین راه حل به شمار می‌رود. نمود فعل در این جملات، استمراری است (Слесарева, 2009: 589).

41. икак не найдем такси, хоть иди пешком.

به هیچ وجه تاکسی پیدا نمی‌کنیم، (به اجبار) باید پیاده برویم.

42. Дел на работе столько, хоть совсем не уходи домой.

آن قدر در اداره کار هست که در کل نباید به خانه رفت.

43. Дети совсем отбились от рук, хоть бросай работу.

بچه‌ها کاملاً حرف‌نشنو شده‌اند، (به اجبار) باید کار را رها کرد.

44. Двери все время хлопают, хоть запирай их на ключ.

در تمام مدت درها به هم کوبیده می‌شوند، (به اجبار) باید آن‌ها را با کلید قفل کرد.

فعل امر در زبان فارسی نمی‌تواند به چنین مفهومی اشاره کند و در ترجمه افعال امری زبان روسی و برای انتقال مفهوم بالا می‌توانیم از کلمه باید + مضارع التزامی یا مصدر مرخم

استفاده کنیم. از آنجا که در این ساختارها فاعل حق انتخاب راه حل دیگری را ندارد، گاه می‌توانیم برای رساندن مفهوم بالا به زبان فارسی، از کلمه «به اجبار» استفاده کنیم.

۱۰-۳. مفهوم دعایی و نفرینی

یکی دیگر از معانی مجازی امر در زبان روسی، معنای دعایی است. در این ساختارها گوینده تمایل خود به انجام عمل را به شکل امر بیان می‌کند. گوینده نمی‌تواند مستقیم در به انجام رسیدن عمل نقش ایفا کند؛ بنابراین تلاش می‌کند به صورت غیر مستقیم بر عمل تأثیر بگذارد. هدف گوینده از به‌کارگیری این نوع امر این است که یک نیروی خیر بالاتر، مانند خدا و یا یک نیروی شر بالاتر، مانند شیطان، در انجام عمل نقش ایفا کنند. فعل امر دعایی بیشتر در نمود مطلق و به شکل مفرد به کار می‌رود. «از آنجا که امر دعایی با پسوند -те و ادات ка نیز به کار می‌رود، برخی زبان‌شناسان برای این نوع امر مفهوم درخواست را نیز قائل می‌شوند» (Фортейн, 2008: 13).

این نوع امر در زبان روسی معاصر کمتر به کار می‌رود و بیشتر به عبارات عامیانه محدود می‌شود. در زبان روسی معاصر به جای امر دعایی، امر سوم شخص با ادات пусть و пускай استفاده می‌شود (Там же: 14).

45. **Приди-ка он к нам!** (И. Лажчников, Последний новик)

خدا کند او پیش ما بیاید.

46. **Будь бы здесь тихо!**

خدا کند / ان‌شاءالله اینجا آرام باشد.

47. **Награди Вас господь за вашу добродетель.** (Пушкин, Капитанская дочка)

خداوند به دلیل این پاک‌سرشتی به شما پاداش عطا کند.

48. **Провались вы!** (Чех., В овраге)

خدا کند شما با شکست روبه‌رو شوید!

49. **Минуй нас, пуще всех печалей! и барский гнев, и барская любовь!** (Грибоедов)

نجات ده ما را از انبوه غم‌ها، از خشم ارباب‌منشانه و از عشق ارباب‌منشانه!

در زبان فارسی، مفهوم دعایی با ساخت امر یا مضارع التزامی بیان می‌شود و برای نشان دادن استمداد از یک نیروی بالاتر، بیشتر از عباراتی چون «خدا کند» و «ان‌شاءالله» استفاده می‌شود.

۱۱-۳. مفهوم استدراکی

فعل امر زبان روسی می‌تواند در بخش پیرو جملات استدراکی^۹ به کار رود. در این‌گونه جملات، فاعل فعل امر بیشتر به صورت دوم شخص به کار می‌رود و یا تعمیمی و کلی است و به‌ندرت با فاعل اول شخص یا سوم شخص همراه می‌شود. در جملات استدراکی با فعل امر، بیشتر در بخش پیرو از حرف ربط *хоть* و در بخش پایه از کلماتی نظیر *все равно, а все, все одно, а все-таки* و ... استفاده می‌شود (Шмелев, 1961: 54).

برخی از زبان‌شناسان این جملات را شرطی-استدراکی نیز می‌نامند (Слесарева, 2009: 583).

50. Худые шаровары **хоть** **наизнанку выверни** – все одно те же дыры (Шолохов).

شلوار سوراخ را **حتی اگر پشت و رو هم بکنیم**، باز همان سوراخ‌ها است.

51. Да **будь** он **хоть** принц американский, - не подумаю замуж за него идти.

حتی اگر او پرنس آمریکایی باشد، به ازدواج با او فکر نخواهم کرد.

52. **Хоть** вы охрипните, хвала друг дружки – все ваша музыка плоха!

حتی اگر شما صدایتان گرفته باشد و از همدیگر هم تعریف کنید، باز موسیقی شما خوب نیست.

53. **Иди** **хоть** месяц, никаких признаков жилья не увидишь.

حتی اگر یک ماه راه بروی، هیچ اثری از خانه نخواهی دید.

54. Он ничего не понимает, **хоть** **объясняй** ему целый час.

او هیچی نمی‌فهمد، **حتی اگر** یک ساعت به او توضیح بدهی.

55. Над ним **хоть** крыша упади, так он не побоится смерти (Леон).

حتی اگر سقف بر سر او پایین بیاید، باز او ترس از مرگ را احساس نخواهد کرد.

56. Осел останется ослом, **хоть** **осыпь** его звездами (Державин).

الاغ، الاغ باقی می‌ماند، **حتی اگر** او را ستاره‌باران کنید.

جملات شرطی و استدراکی از نظر استفاده از فعل امر در بخش پیرو با هم شباهت دارند و تفاوت جملات پیرو شرطی و استدراکی تنها از طریق جمله اصلی امکان‌پذیر است که در آن معنی شرط و استدراک با فرم‌های خبری و شرطی تفکیک می‌شوند (Слесарева, 2009: 582).

57. **Приди** мы на полчаса раньше, мы нашли бы свободные место.

اگر نیم ساعت زودتر می‌آمدیم، جای خالی پیدا می‌کردیم (شرطی).

58. **Приди** мы хоть на полчаса раньше, свободных мест мы бы все равно не нашли.

حتی اگر نیم ساعت زودتر می‌آمدیم، باز جای خالی پیدا نمی‌کردیم (استدراکی).

جملات استدراکی - تعمیمی، گونه دیگر از جملات استدراکی هستند. فعل امر در این‌گونه از جملات، بیشتر با کلمات ربطی چون *сколько ни, кто ни, что ни, где ни, куда ни* به کار می‌رود و فاعل فعل امر نیز می‌تواند اول شخص، دوم شخص و یا سوم شخص باشد (Шмелев, 1961: 55).

59. А все таки я не занимаюсь бесплодными размышлениями об ужасах войны, потому что сколько я ни думай, я ничего не сделаю для ее уничтожения (Гаршин).

به هر حال من به افکار بی‌حاصل درباره فجایع جنگ نمی‌پردازم؛ زیرا هر قدر هم فکر کنم، نمی‌توانم برای از بین بردن آن کاری انجام دهم.

60. Да, по видимому, не ждать ничего хорошего, какой он ни будь интеллигентный и порядочный (Павлов).

بله، ظاهراً هیچ چیز خوبی نمی‌توان انتظار داشت، هر قدر هم که او روشن فکر و مؤدب باشد.

61. Что я ни сделай, они все равно недовольны.

هر کاری انجام دهم، باز آنها ناراضی هستند.

62. Как я его ни проси, он все равно не согласится.

هر قدر هم از او خواهش کنم، باز موافقت نخواهد کرد.

در زبان فارسی جمله‌های وابسته قیدی تضاد با حروف ربط ویژه خود همراه هستند؛ یعنی مفهوم تقابل با کمک جملات مرکبی بیان می‌شود که در قسمت پیرو آنها عبارتهایی چون «اگرچه»، «هرقدر»، «حتی اگر»، «هرچند» و ... وجود دارد. در زبان فارسی معمولاً از وجه التزامی در بخش پیرو جملات استدراکی استفاده می‌شود؛ بنابراین همان‌طور که در مثال‌ها هم می‌بینیم، فعل امر روسی در این مفهوم به صورت ماضی التزامی به زبان فارسی ترجمه شده است.

۴. نتیجه‌گیری

در این پژوهش کوشیدیم با استفاده از منابع روسی به اصلی‌ترین مفاهیم مجازی فعل امر دست یابیم و آنها را به زبان فارسی معادل‌سازی کنیم. از مجموع یازده مورد بررسی انجام‌شده، به نتایج زیر رسیدیم:

وجه امری زبان روسی نسبت به زبان فارسی از معانی گسترده‌تری برخوردار است؛ بنابراین هنگام ترجمه جملات امری به زبان فارسی، باید به گستردگی معانی فعل امر در

زبان روسی توجه کنیم.

ساختارهای امری با معنی مجازی در مقام مقایسه آنها در معنی اصلی، از ویژگی‌های نحوی خاصی برخوردارند. در بسیاری از موارد فعل امر را ادات خاصی همراهی می‌کنند که در انتقال این مفاهیم نقش مهمی را ایفا می‌کنند. فعل امر با برخی از معانی مجازی تنها به صورت مفرد به کار می‌رود و نمی‌تواند با پسوند جمع -Te یا پسوند -Ka همراه شود. فعل امر دوم شخص با معنای مجازی (برخلاف امر حقیقی) می‌تواند با فاعل اول شخص و سوم شخص به کار رود. در برخی از ساختارها ترتیب قرار گرفتن فعل و فاعل نیز برخلاف جملات امری حقیقی آزاد است و در برخی موارد تفاوت میان برخی از معانی مجازی فعل امر، تنها از طریق تفاوت در نمود فعل امر دریافت می‌شود.

در بیشتر موارد، بین معانی اصلی و مجازی ارتباطی نیافتیم. معانی مجازی وجه امر در زبان روسی بیشتر با کمک وجوه دیگر فعل، از جمله وجه التزامی و خبری و کلمات و ترکیباتی که به مفهوم مورد نظر اشاره می‌کنند، به زبان فارسی ترجمه و منتقل می‌شوند و هنگام ترجمه، به ندرت از وجه امری استفاده می‌شود.

۵. پی‌نوشت‌ها

1. побуждение
2. желание
3. долженствование
4. возможность
5. ирреальность
6. долженствование
۷. کاربرد علامت « / » در این تحقیق، به معنی امکان ارائه دو معادل است.
8. обратное побуждение
9. уступительное предложение

۶. منابع

- احمدی گیوی، حسن و حسن انوری (۱۳۸۵). *دستور زبان فارسی ۱*. تهران: فاطمی.
- نوبهار، مهرانگیز (۱۳۸۹). *دستور کاربردی زبان فارسی*. تهران: رهنما.
- شعیری، حمیدرضا (۱۳۸۱). *مبانی معناشناسی نوین*. تهران: سمت.

- Бондарко, А. В. (1971 Б). *Грамматическая Категория и Контекст*. Л.: Наука.
- Бондарко, А. В. Буланин. Л. Л. (1967). *Русский Глагол*. – Л.: Просвещение.
- Касаткин, Л. Л. Клобуков. Е. В. и др. (2004). *Современный Русский Язык: Словарь-справочник*.– М. : Просвещение.
- Князев Ю.П. (2007) *Грамматическая Семантика: Русский Язык в Типологической Перспективе*. – М.: Языки славянских культур.
- Перцов Н.В. (1998). "К проблеме инварианта грамматического значения II. Императив в русском языке". *Вопросы Языкознания*. N. 2. С. Рр. 88- 101.
- Русская грамматика(1980). – М.: Наука.
- Слесарева И.П. (2009). "Употребление императива в переносном значении". *Книга о Грамматике. Русский язык Как Иностраный*. – М.:МГУ. С. 580-592.
- Фортейн Э. (2008). "Полисемия императива в русском языке". *Вопросы Языкознания*. №1. С. 3-24.
- Шмелев Д. Н. (1961). "Внеимперативное употребление формы повелительного наклонения в современном русском языке". *Русский Язык в Школе*. № 5. С. 50-55.

Reference:

- Ahmadi, Givi, H & H. Anvari (2006). *Persian Language Grammar 1*. Tehran: Fatemi [In Persian].
- Bandarko, A. V. & L. L. Bulanin (1967). *Russian Verb*. Leningrad: Prsvishenie [In Russian].
- Bandarko, A. V. (1971 B). *Grammatical Category and Context*. Leningrad: Nauka [In Russian].
- Fortuin, E. (2008). "Polysemy of imperative in Russian language". *Vaproosi Izikaznania*. No. 1. pp. 3-24 [In Russian].

- Kasatkin, L.L.; E.V. Klobukov & et. al., (2004). *Modern Russian Language: Reference Dictionary*. Moscow: Prasnishenie [In Russian].
- Knyazev, U. P. (2007). *Grammatical Semantics: Russian Language in Typological Perspective*. Moscow: Iziki Slavianskikh Kultur [In Russian].
- Nobahar, M. (2010). *Persian Language Applied Grammar*. Tehran: Rahnama [In Persian].
- Pertsov, N. V. (1998). "On the problem of grammatical meaning invariant II. Imperative in the Russian language". *Vaprosi Izikaznanii*. No. 2. pp. 88-101 [In Russian].
- *Russian Grammar* (1980). Moscow: Nauka [In Russian].
- Shairi, H. (2002). *The Fundamentals of Modern Semantics*. Tehran: SAMT [In Persian].
- Shmiliev, D. N. (1961). "Outside-imperative use of the imperative form in the modern Russian language". *Ruski Izik v Shkole*. No. 5. pp. 50-55 [In Russian].
- Slesareva, I. P. (2009). "Use of the imperative in a figurative sense". *A Russian Language Grammar book. Russian as a Foreign Language*. Moscow: MGU. pp. 580-592 [In Russian].